

vili posebne delovne enote (cehe) namenjene samo rehabilitaciji ustreznih kategorij duševno abnormnih oseb. V duševnih bolnicah, ki sem jih obiskal, celo v Inštitutu sodne psihiatrije, na oknih ni rešetk, čeprav je res, da poteka proces tako imenovanih odprtih vrat pri njih počasneje kot v nekaterih deželah zahodne Evrope.

Če temu dodamo še delo pomebnih raziskovalnih inštitutov za psihiatrijo, z velikim številom strokovnih delavcev in dobro opremljenimi laboratoriji, smo lahko prepričani, da se bo sovjetska psihiatrija že danes, še bolj pa v bodoče pojavljala kot pomemben generator novih spoznanj in odkritij v celotni svetovni psihiatriji.

(Se nadaljuje)

ODMEVI Z EKRANA 67

Filip Kalan

14. marca 1967

Dragi gledalci,

ob letošnjih uprizoritvah slovenskih avtorjev se mi vrača spomin v tista leta, ko je zajel te nesrečne, zmedene in ogorčene, takrat v javnosti malodane še povsem neznane izpovedovalce naše družbene stiske tisti neugnani — danes bi rekli, resda skoraj že po krivici, malce zapozneli — mladeniški nemir, da bi z odra, s te avdiovizualne tribune dejavnega humanizma, izkričali v avditorij prvo izpoved o življenjskem neugodju v naših dneh.

Ta avtorska imena, danes že kar dovolj znana imena, imena letošnjih uprizorjencev, so številna:

Če zanemarimo že zavoljo generacijske preglednosti nadarjenega in le po uradni malobrižnosti doslej malokdaj uprizorjenega dramatika Ivana Mraka iz gledališkega območja nekdanjega, vendar še ne povsem preminulega ekspresionizma, avtorja, ki je šele ob šestdesetletnici prodril na oder ljubljanske Drame z nespornim uspehom tragične poeme o Mariji Tudor, in če z dobronamerno pozabo izločimo iz letošnjega sporeda samogovorniške dolgovernosti o samoti in o hrepenenju po skupnosti, nanizane v dramskem prvencu petinsedemdesetletnega Danila Lokarja (naslov: Konjiček), ki dokazujejo, da je tudi ta Lokarjev pozikrus (v oklepaju povedano: celo v primeri s šestdesetletnim Ivanom Mrakom zelo zapoznel in zelo obledel primerek provincialnega ekspresionizma) le izrazito antidatirana literatura, kakršna je vsa Lokarjeva pisarija, ki so jo pred leti, resda pomotoma in nemara zavoljo oblikovne drugačnosti, razglasili za živo pisanje o živih ljudeh Lokarjevi ekspresionistični sodobniki in nasledniki — Ferdo Kozak in Josip Vidmar et consortes z žirijo Prešernovega sklada vred (ponavljam: pomotoma in pred leti) —

če tedaj zanemarimo ta dva očitna primera živega in mrtvega gledališča, prehaja v krog našega razmišljanja še zmerom šest avtorjev ene in iste generacije, tiste, ki poje iz leta v dan žalostinke o življenjskem

neugodju v naših dneh, otožne in ogorčene, ironične in satirične žalostinke o nepopolnosti današnjega sveta: tri smo že omenili v zadnji oddaji, Žarka Petana s satirično improvizacijo o obrobnih slabostih naše družbene ureditve z neobveznim napisom *Beseda ni konj* — in Petra Božiča z družbenokritično grotesko o nesrečnem sožitju konformizma in nekonformizma v naši družbi z značilnim naslovom *Dva brata* — in Miho Remca z baladno kompozicijo o zlovešči usodi naših gorskih kmetov *Delavnica oblakov* — tri nove uprizoritve pa so sprožili s svojimi dramskimi besedili Filibert Benedetič in Janez Žmavec in Branko Miklavc: prvi z nedognano dramo v dveh delih, ki bi bila rada dokument in pesnitev hkrati, obtožba izseljeniške nuje pri naših primorskih zamejcih (*Ne vedno kakor lastovke*); drugi prav tako z dvodelno dramo o nesmiselnosti našega bivanja, vendar z dovolj domiselnimi ponazoritvami erotične brezizhodnosti med partnerji mladega rodu, ki še išče izhod v življenje, in med partnerji starega rodu, ki že ve, da takšnega izhoda ni (*Podstrešje*); tretji z nenavadno zgovorno izpovedjo o smislu in o nesmislu igralske zavzetosti, nasičeno z ironičnimi aluzijami na svoje lastne izkušnje, na osebne in poklicne izkušnje v življenju in v gledališču, v samoti in pred gledalci (*Danes zvezdnik in nikdar več*).

In ko razmišljam o tej šestorici letošnjih dramskih avtorjev, o Petanu in Božiču in Remcu, o Benedetiču in Žmavcu in Miklavcu, se mi vrača v spomin misel, ki sem jo zapisal o merilih in sodbah v zapiskih o slovenski književnosti takrat, ko so ti avtorji, današnji štiridesetletniki, začeli prodirati v javnost, še sami zase, pred Odrom 57 in pred izidom prve številke *Perspektiv*, zapisal misel o tem, kaj naposled res vznemirja umetnika in kritika:

»Umetnik ima samo eno snov, ki jo lahko oblikuje, in kritik samo eno snov, ki jo lahko ocenjuje — človeka.«

»Ta človek,« tako sem dejal takrat, »ni v svoji enoviti mnogoličnosti niti tako enodimenzionalen, da bi živel samo v somraku državljskih dolžnosti, niti ni tako mnogodimenzionalen, da bi se razblinjal v nedojemljivo abstrakcijo čiste lepote. Umetnik rešuje ta človeški integral med spodnjo mejo vsakdanjega življenja in zgornjo mejo človekovega namena na zemlji. Med tema dvema mejama se gode tiste štiri reči, ki so človeku odmerjene na njegovi poti: rojstvo, lakota, ljubezen, smrt. Te štiri reči so zajete med dve drugi meji: med nujo družbene stvarnosti in vsečloveškimi sanjami o sreči in veličini. Spričo te dane snovi umetnik nima nobene izbire: če tega življenja ne more ali ne sme oblikovati, mora molčati. Oblikuje ga pa lahko samo s svojim etičnim postulatom. Ta postulat je navzlic vsem neštetim različicam vselej eden in isti: oplemenititi živalske nagone v človeška čustva, osmisлити človekovo bivanje na zemlji, ubrati to bivanje v harmonično sožitje s samim seboj, z ljudsko skupnostjo, z naravo in vesoljem.«

To sem takrat zapisal, davno je od tega, pred Odrom 57 in pred izidom *Perspektiv*, in prav je, če priznamo, da je bila to izpoved za včeraj in za danes in za jutrišnji dan — ko pa poslušam in gledam vse to avdiovizualno naprezanje naših letošnjih uprizorjencev, se nehote vračam k izhodišču in se sprašujem:

Kaj mi povedo ti avtorji o tistih štirih rečeh, ki so nam odmerjene: o rojstvu in o smrti, o lakoti in o ljubezni? In v kakšnem razmerju med spodnjo in gornjo mejo človeškega integrala dojemajo ti avtorji vsakdanjo nujo družbene stvarnosti in nepriznane sanje o sreči in o veličini? In kaj dojemam — gledalec med gledalci — ob dogajanju na odru: ali nagone ali čustva, ali akcijo ali samo reakcije, ali smisel ali le golo bivanje človeške kreature, ali sožitje ali malobrižno odsotnost?

Kar me ob teh preprostih vprašanjih vznemirja, je neprijetna ugovovitev, da so vsi ti naši avtorji po svoje nadarjeni, da se pa z vso tisto prizadetostjo, ki jo tako radi posplošimo s tujko »engagement«, gibljejo le v bližini tiste spodnje meje človeškega integrala, kjer nas vse spreminja v pritlikavce neizbežna nuja družbene stvarnosti, z drugo besedo: kar je oprijemljivega, dojemljivega, stvarnega v teh igrah, to je podoba in odsev in odsvit današnje civilizacije. Z oceno povedano: medel, siv, megljen odsvit. Gledališko vzeto, avdiovizualno, če hočete: na srečo so vse te medle, sive, meglene igre spretno uprizorjene, tako da se gledalci vnemamo za režiserje in za igralce, za uprizoritveno domiselnost gledališč, ki so te igre uprizorila: za Trst, za Celje, za Ljubljano.

In vendar, za opombo in za svarilo:

Nemara mora biti ta naša dramatika takšna, kakršna je, siva in medla, civilizacijska in nekulturna, spočeta ob protestu zoper neprijetno nujo družbene stvarnosti; le tega ne smemo pozabiti, da se poraja poezija, prava poezija, tista, ki preživi vse nuje družbene stvarnosti, tam, kjer nas zajamejo tiste štiri reči, ki so nam že od nekdaj namenjene in jih še tako privlačna civilizacija ne more spremeniti: rojstvo in smrt, lakota in ljubezen, in vse to na tistem neskončno velikem razmaku, ki seže od sive vsakdanjosti do svetlih sanj o sreči in veličini človekovega bivanja.

25. maja 1967

Ko vas prosim zamere za večtedensko zamudo, ki je, v oklepaju povedano, tokrat ni zakrivila televizija, bi le to dodal, da pravih, ali če hočete, izjemnih novic ta čas ni bilo — le nekaj gostovanj doma in na tujem, nekaj uspešnih gostovanj, in še nekaj javnih priznanj je bilo ta čas, nekaj priznanj naši gledališki dejavnosti doma in na tujem:

Tako so študenti naše gledališke akademije gostovali šest tednov v Združenih državah Amerike in igrali v materinem jeziku pred tujimi gledalci na desetih odrih v različnih mestih te daljne dežele, kar velja zapisati med prave novosti v kroniko slovenskega gledališkega izvoza — in študenti tiste univerze, ki jih je povabila, študenti kansaške državne univerze, so tako kakor lani gostovali tudi v Ljubljani na odru Mestnega gledališča ob živahnem odzivu številnih gledalcev in del tega programa so tako kakor lani posneli za ljubljansko televizijo. In med prave, ali recimo rajši: med izjemne novice velja zapisati tudi ta podatek, da je ljubljanska Drama na povabilo znamenitega Piccolo teatra di Milano obnovila pred izbranimi in zahtevnimi gledalci Korunovo uprizoritev

Shakespearevega Kralja Leara in doživela pri kritikih, vajenih vse do-
tlej le davno priznanih evropskih gledališč, nenavadno ugoden odziv.

V primeri s tem nepričakovanim odzivom med tujimi gledalci, ki
so morali sprejemati radoživost slovenske gledališke kulture ob povsem
neznani govoricci, so dosegli naši gledališki ljudje v domači deželi le zelo
skromna priznanja — takšna, kakršna so bila zvečine izrečena že med
poročili po letošnjih premierah:

In morda je nekaj nenameravane ironije v tem, da so prav tisti
čas, ko so na dvorišču ljubljanskega rotovža snemali za televizijo neza-
htevne odlomke iz nezahtevnega programa ameriških študentov, razgla-
šali v magistratni dvorani uradne nagrade mesta Ljubljane — za za-
htevni karakterni figuri igralca Berta Sotlarja, za gospoda Ponzo v
Pirandellovi igri Kaj je resnica in za kmeta Rutarja v Remčevi baladi
Delavnica oblakov, in ob njem še za dramsko besedilo šestdesetletnega
Ivana Mraka, za Marijo Tudor, napisano že pred osemnajstimi in ob-
javljeno že pred devetimi leti, in naposled še za vztrajnost Lojzeta
Filipiča, ki ga je utrudila malone do onemoglosti dramaturška priza-
devnost v treh ustanovah, v Slovenskem ljudskem gledališču v Celju in v
Ljubljanski Drami in v Mestnem gledališču naše prestolnice.

Ob teh skromnih, le da iskrenih izrazih ljubljanske pravičnosti je
vse to, kar se je zgodilo na Sterijinem Pozorju v Novem Sadu, le še
farsa, saj so tam delili slovenskim udeležencem očitno le tolažilne na-
grade, čeprav sta bila v žiriji dva člana iz Ljubljane, utrujeni Lojze
Filipič in nepreračunljivi Tone Pavček:

Tako je v tekmi med avtorji utihnila humanistična prizadetost nena-
silnega Mihe Remca spričo psevdosatiirične zgovornosti neprizadetega
Aleksandra Popoviča (ki smo ga, v oklepaju povedano, spoznali že ob
Pavčkovi ljubljanski uprizoritvi »jugokomercialne«
Pepelke) in med
igralskimi dosežki so bili nagrajeni le takšni, kakršni so bili dani že s
preizkušeno zmogljivostjo teh igralcev — Ivanka Mežanova za elegično
Dominiko v Remčevi igri in Jožko Lukež za avtorjevega besednika
Jeremijo v Benedetičevi tržaški jeremijadi o izseljencih, ki se ne vračajo,
uprizorjeni s simboličnim naslovom Ne vedno kakor lastovke.

Je to zares vse, kar je žirija lahko izbrala med figuraliko slovenskih
uprizoritev v letošnji sezoni?

Nemara res, na Pozorju in ob tem sporedu.

Spričo letošnjih osmih uprizoritev slovenskih avtorjev — pa naj
bodo besedila teh avtorjev takšna ali drugačna — se javljajo vsekakor
še marsikatero možnost za javno priznanje igralskim stvaritvam — tako
že ob sproščeni komedijantski radoživosti Branka Miklavca v lastni
monodrami Danes zvezdnik in nikdar več ali med zares zahtevnimi
figurami letošnje sezone Slavka Glavinova z dvema mojstrovinama
visoke stilne dognanosti, z Elizabeto v Mrakovi Mariji Tudor in z
domiselno grotesko telovadne učiteljice v Božičevih Dveh bratih.

Vendar so to naposled le obróbne pripombe, ki zadevajo blišč in
bedo slehernega jugoslovanskega festivala — Sterijino Pozorje, obsojeno
na reprezentativni kompromis med šestimi republikami in neštetiimi
raznorodnimi gledališči z različno govoricco v jeziku in gestiki in mi-

miki, je le nazoren primer nujne nepravilnosti pri presoji resnične gledališke stvarilnosti.

V neugodni osvetljavi se ponuja gledalcem tudi letošnja podoba Mestnega gledališča ljubljanskega, ki doživlja mimo očitne direktorske krize še petnajsto leto svoje dejavnosti — neugodnost je vsekakor že v tem, da so vsaj na prvi videz malone vse tiste gledališke storitve, ki se v gledalčevi dojemljivosti spreminjajo že v umetniške stvaritve, prispevek zunanjih sodelavcev tega marljivega kolektiva.

Le dva očitna primera:

Tako je, kakor da so se vse muze zarekle zoper jubilejnost v tej hiši, ki jo je Lojze Filipič z letošnjo sezono predal Milošu Mikelnu v direktorsko varstvo, zakaj uprizoritev preizkušenih Kranjskih komedijantov, napovedana za petnajsto obletnico te naše mestne hiše in za stoletnico Dramatičnega društva in pripravljena v avtorjevi režiji, poteka brez vsakršne pristne slovesnosti pa tudi brez vsakršne zares sproščene zabavnosti z eno samo izjemo med razkošno našemljenimi lutkami te nezabavne paše za oči — da je edina zares živa figura v tej puščobi Marranesijevka gostje Ksenije Vidalijeve, ki nasploh ni dramska igralka, le izkušena operna solistka, ki z nevsiljivo komedijantsko vnmemo in z očarljivo žensko odzivnostjo upodablja »eno zares lepo laško pevkinjo«.

In malone prav tako se godi Dürrenmattovemu Meteorju, zakaj če odštejemo komedijantsko radoživost in intelektualno prisebnost Vladimira Skrbinška, ki s preizkušenimi govornimi in gestikulativnimi domisleki zapleta in razpleta dolgovezno dejanje te cinične groteske, si moramo priznati, da nas zajame prava gledališka magija Dürrenmattovega satiričnega absurda šele z epizodnim nastopom gospe Nomsen, ki ga izoblikuje brez sleherne zunanje teatralike, le z izbranimi izrazili igralske zrelosti in z nenavadno tenkim poslušom za vsečloveške slabosti Mira Danilova — tudi ta le gostja na tem našem odru — in še več: celo Skrbinškova figura, vsa na satirični učinek zgrajena, doseže šele v tem intimno zadržanem prizoru z Miro Danilovo tisto mero nevsiljive domiselnosti, ki spreminja to figuro iz igralske storitve v umetniško stvaritev.

Vsiljuje se vprašanje, ali so ta protislovja v Mestnem gledališču ljubljanskem le znamenja letošnje sezone, znamenja prehodnih slabosti, znamenja direktorske krize in jubilejne samovšečnosti:

Vse kaže, da ta protislovja niso nova in da so se porajala že z rojstvom te ustanove, zakaj zapiski o zgodah in nezgodah tega našega mestnega otroka pričajo, da sem moral nekoč objaviti ta podatek, da je bilo Mestno gledališče ustanovljeno tako rekoč na upanje, brez programa, brez igralcev, brez gledališke dvorane, le z javnim razpisom za avdicijo, in čeprav jih zdaj že imajo, igralce, in tudi dvorano že imajo in program, tak program, da nemalokdaj presega zmogljivost teh igralcev, sem moral še pred dvema letoma ugotoviti, da je prava in nespoznana in nepriznana bolezen te naše mladoletne ustanove njena uradniška flegma, njena obrtniška miselnost, njena gledališka nevzemerljivost. Neprijetne ugotovitve, te iz leta 1952, objavljene v Naših

razgledih, in te iz leta 1965, spregovorjene v televizijski ekran, nevšečne in zasenčene s polemičnimi protesti že spričo stalnega boja naših gledaliških ljudi za goli obstanek. Nujne pa so bile te in takšne ugotovitve in nujne bodo tudi še za prihodnje dni, če naj gre za pravo, za umetniško veljavo te naše mestne ustanove, saj se obnavlja na tem odru že petnajst let stari in nerazrešeni spor med zahtevo po storitvah in željo po stvaritvah in začasni rezultat — upajmo, da zares le začasni rezultat — je ta, da prekriva obrtniška spretnost čedalje bolj umetniško domiselnost celo v uspelih uprizoritvah te naše mestne družine.

In kakor je diagnoza za ta primer nemara nesporna, tako je prognoza sporna, polna upravičene skepse, saj vse kaže, da imajo mestni očetje takšno gledališče, kakršnega si želijo — zaslužno družinico pri-ljudnih komedijantov z nezahtevniimi gledalci in zahtevnimi kritiki.

RAJKIN V LJUBLJANI

S c d

V mesecu maju je gostoval z dvema predstavama izvrstni Arkadij Rajkin iz Leningrada. Njegovo gledališče satiričnih, humorističnih in kritičnih miniatur z vso pravico zasluži svetovni sloves. Toda namen teh vrstic ni poročilo o umetniški vrednosti njegovega nastopa in njegovega gledališča, marveč le poizkus zapiska o publikli mesta ljubljanskega, v katerem je Rajkin gostoval. Pravijo, da so Rajkinove predstave povsod razprodane, tudi za nekaj mesecev vnaprej. Na nekem gostovanju po Sovjetski zvezi je Rajkin obolel in predstava je odpadla. Ko pa so ljudem hoteli vrniti denar, ga le-ti niso hoteli sprejeti, rekoč, da bodo varovali vstopnice do prihodnjega obiska. Čez tri leta se je to v resnici zgodilo. Pravijo, da tudi na zahodu ni moč dobiti vstopnic za Rajkinove predstave, tolikšen je njegov umetniški sloves v Evropi.

Pri nas ni bilo te nevarnosti. Celo Beograd, na katerega gledamo tolikokrat s tradicionalno alpsko-katoliško-liberalno-socialnodemokratsko-srednjeevropsko-tehniško-civilizacijsko-absurdnofilozofsko vzvišenostjo, je teden dni pred gostovanjem pokupil vse vstopnice. Kulturna Ljubljana z Univerzo in Akademijo, s tremi umetniškimi šolami, s petimi gledališči, Filharmonijo, številnimi kulturnimi društvi in organizacijami in z nekaj tisoč kulturnih delavcev, umetnikov in znanstvenikov ni mogla napolniti dvorane Mestnega gledališča ne prvi ne drugi večer. Ob tem se človek spomni, da je na otvoritvi izvrstne razstave madžarske uporabne umetnosti bilo navzočih, če odštejemo madžarskega ambasadorja, njegovega svetnika in njegovega dopisnika, le osem ljudi; da je bilo prodanih za gostovanje odličnega slovaškega Narodnega gledališča le nekaj deset kart itd. Medtem pa polnijo ne samo navadni in poslovni ljudje, marveč tudi kulturni Slovenci bare in ploskajo streptcasu vzhoda in zahoda in tako dokazujejo nemoč naše kulturne province.

Nihče ne trdi, da morajo obiskati vsi vse kulturne prireditve, toda ugotoviti moramo, da zanimanje našega človeka za kulturo pada iz leta v leto. Vendarle pa se moramo vprašati: Odkod ta rastoča brez-